

ARBEJDER HISTORIE

TIDSSKRIFT FOR HISTORIE, KULTUR OG POLITIK

NR. 1-2 2024

SFAH

Arbejderhistorie – Tidsskrift for historie, kultur og politik

Udgivet af Selskabet for Arbejderhistorie (SFAH)

SFAH, Rømersgade 22, 1362 Kbh. K – sfah@sfah.dk – www.sfah.dk

ISSN/0107-8461/ISBN 87-87739-55-0

© SFAH og forfatterne

Et medlemskab af SFAH omfatter følgende:

- Tidsskriftet Arbejderhistorie to gange årligt
- 20% rabat på alle SFAHs bøger (dog undtaget tilbud)
- Indbydelse og gratis deltagelse i selskabets egne foredrag, arrangementer og læsekredse
- Månedlige nyhedsbreve
- En øget historisk viden og indsigt
- Mulighed for at støtte den historiske forskning i Danmark
- Styrket fagligt netværk

Som basismedlem (200 kr./studerende: 100 kr.) er du omfattet af ovenstående samt vil modtage tidsskriftet elektronisk to gange årligt (husk oplysning om e-mailadresse)

Som ordinært medlem (425 kr.) er du omfattet af ovenstående samt modtager tidsskriftet i trykt udgave (ca. 175 sider pr. nummer) to gange årligt

Som internationalt medlem (525 kr.) får du rabatterne osv. samt får tilsendt den trykte udgave af Arbejderhistorie to gange årligt til din adresse i udlandet.

Medlemskontingent pr. år

- Basismedlemskab: 200 kr./100 kr. for studerende
- Ordinært medlemskab: 425 kr.
- Internationalt medlemskab: 525 kr.
- Støttemedlemskab: 2.125 kr. (tre eks. af tidsskriftet pr. gang)

Indmeldelse sker via vores hjemmeside: www.sfah.dk. Du kan også indsatte beløbet via Mobilpay: 92597 (skriv navn, adresse og e-mail i beskedfeltet)

Illustrationerne i tidsskriftet stammer fra Arbejdermuseet & ABA's samlinger, med mindre andet er angivet.

Arbejderhistorie indekseres i bibliotek.dk og bringes i Historical Abstracts.

Skriv til os!

Redaktionen modtager gerne forslag til artikler, essay, debatindlæg og anmeldelser.

Det bestræbes at finde rettighedshavere til illustrationer. Evt. krænkelse af ophavsretten er derfor utilsigtet.

Layout: Anne Houe

Tryk: Tarm Bogtryk

Forsideillustration: Undervisningsminister Nina Bang nedlægger grundstenen til Fysiologisk Institut ved Københavns Universitet i 1926. Foto: Ukendt. ABA/Arbejdermuseet.

FORORD

Af Redaktionen

Så lykkedes det! Som den opmærksomme abonnent vil have opdaget, har *Arbejderhistorie* i år været noget længe undervejs. Det skyldes at vi i foråret blev ramt af en række udfordringer både på indholds- og redaktionssiden, som gjorde at vi ikke kunne nå i mål med årets første nummer. Det råder vi til gengæld bod på med dette dobbeltnummer, og som den ligeledes opmærksomme abonnent vil bemærke, er nummeret noget fyldigere end sædvanligt.

Med afsæt i Arbejdermuseets særudstilling *KVINDELIV* om arbejderhistoriens kendte og ukendte kvinder, præsenterer vi temaet *Kvindeliv i arbejderlitteraturen*, som har sin egen introduktion på s. 5. Temaet er blevet til i samarbejde med to af de fremmeste eksperter i nordisk arbejderlitteratur, adjunkt Nicklas Freisleben Lund fra Syddansk Universitet og professor Magnus Nilsson fra Malmö universitet.

Derudover er det os en stor glæde at præsentere vinderen af SFAHs Arbejderhistoriepris i 2023, Kristoffer Edelgaard Christensen. Christensen vandt prisen for sin Ph.d.-afhandling *Governing Black and White: A History of Governmentality in Denmark and the Danish West Indies, 1770-1900*. Vanen tro har prisvinderen bidraget med en artikel til *Arbejderhistorie*, og Christensen har til dette nummer undersøgt arbejdsregimer i Dansk Vestindien i perioden efter arbejderoprøret i 1878.

Dernæst går vi til krigs- og efterkrigstiden hvor Henning Bros undersøgelse af et markedsindgreb i produktion og salg af mælk af hensyn til både hygiejne og prisdannelser fortæller os noget om velfærdsstatens fremvækst i perioden.

Så har vi to tekster om tyske kommunister: Først Torkil Sørensens undersøgelse af det tyske kommunistpartis illegale apparat i mellemkrigstiden og de tråde det trak til Danmark efter 1933 hvor tyske kommunister blev tvunget i eksil. Siden Erik Rasmussens essay om Heinz Neumann, "Stalins lydige hund".

Hans Erik Avlund runder essay-sektionen af med en analyse af hvorledes den fremtrædende socialdemokratiske politiker Julius Bomholts roman *Blomstrende Grene* kan læses som et forsøg på at lægge den socialdemokratiske fortælling om besættelsestidens historie til rette.

Sidst, men ikke mindst, runder vi af med et jubilæum: I 2024 er det 100 år siden at Nina Bang, som den første kvinde, blev udpeget som minister. Redaktionen kipper med flaget og hylder Bang med et tema som både rummer debat, foto-essay og dokumentation.

Til slut er blot tilbage at ønske rigtig god læselyst.

Redaktionen.

Forord til temaet “Kvindeliv i arbejderlitteraturen”

GLEMTE KVINNER PÅ ALLE FELT

Af Ingrid Nestås Mathiesen

“Jeg begyndte dette arbejde, fordi jeg var vred. Men jeg var også nysgerrig efter at finde du af, hvordan det går til, at man kan beskrive en hel periodes litteratur uden at tage hensyn til dens kvindelige forfattere”, skriv Pil Dahlerup i forordet i doktoravhandlinga *Det moderne gennembruds kvinder* i for mer enn 40 år siden (1983, s. 9). Om det er vrede, nysgjerrighet eller andre impulser som har vært driveren for Arbejdermuseets utstilling om kvinneliv, og dette tidsskriftnummeret om “Kvindeliv i arbejderlitteraturen”, vites ikke. Men det er påfallende og interessant at kvinners liv, kvinners perspektiv, karakterer og kvinnelige forfattere har kunnet bli oversett og glemt også innenfor arbeiderlitteraturens felt.

*

Det er ikke bare i en dansk sammenheng at arbeiderhistoriens og arbeiderlitteraturens kvinner har blitt glemt, ignorert eller fortrent. Dette er også tilfelle i Norge. La meg gi noen eksempel. I *Arbeideren i norsk diktning: fra Wergeland til i dag* (Hansen, 1960) har ingen kvinner har et eget portrett. Selv i antologien med tittelen *Glemte arbeiderdiktere* (Nag, 1975) blir kvinnene glemt, bare 3 av 15 utvalgte forfattere er kvinner (disse er Helene Umland, Ellisif Wessel og Olga Andersen). I antologien *Prolesi. Norsk arbeiderlitteratur fra 1890-1940* (Gripsrud, 1983), er fem av tekstene skrevet av kvinner (jeg nevner de med navn: Solveig Haugan, Ingeborg Refling Hagen, Marie Thoresen, Åsta Holth og Ellisif Wessel), mens de 39 andre forfatter-skapene som er inkludert er menn.

Litteraturhistorien og litteraturhistorieskrivingen har favorisert mannlige

forfatterskap. Arbeidet med eksempelvis *Nordisk kvindelitteraturhistorie* og *Norsk kvinnelitteraturhistorie* er forsøk på både å synliggjøre og å rette opp i dette. Miljøet som arbeiderlitteraturen har skildret kan kanskje sies å ha vært preget av arbeidende menn i industri, på bruk og anlegg. Arbeiderlitteraturforskinga har kanskje tendert til å få en maskulin orientering også på denne måten, og har derfor oversett både det lønnede og ulønnede arbeidet som kvinnene har gjort, og altså også da kvinnenenes særlige situasjon og vilkår i arbeiderklassen.

Det kan se ut som at kvinnene har blitt mindre glemt, eller tidligere og sterkere gjenoppdaget, i forskningen på den svenske arbeiderlitteraturen (se f.eks. Adolfsson et al. 1981), Ebba Witt-Brattströms (1988 og 1993), og Magnus Nilsson (2006, s. 111–120), for å nevne noen. I en norsk sammenheng fins det innslag av forskning som har interessert seg spesifikt for arbeiderkvinnen i den historiske arbeiderlitteraturen. Den interessante artikkelsamlingen *Arbeiderklassekvinner i litteraturen* (Andersen et al 1982) adresserer i sin innledning at medlemmer av arbeiderklassen og kvinner kan ha et lignende forhold til litteraturen:

[B]åde som forfattere og som gjenstand for litterære skildringer [...] Både arbeidere og kvinner hadde en marginal posisjon i forhold til den litterære institusjon. Begge er avmaktsgupper og har slike gruppers store problemer med å la sin røst høres i storsamfunnet. (Andersen et al. 1982 s. 7–8).

Det er mange måter og mange grunner til å bli glemt. Påstanden om kvinnen og arbeiderens felles posisjon versus litteraturen og som litterært motiv, får meg til å tenke på en norsk forfatter jeg har interessert meg for: Nini Roll Anker.¹ I sin samtid var aviskritikerne enige om at Roll Anker skrev mer sannferdig om arbeiderklassen enn de etablerte og såkalte «arbeiderforfattere» (Kristiansen, 1935). Likevel blir benevnelsen arbeiderforfatter sjelden brukt om henne. Litteraturhistorieskriver Per Thomas Andersen omtaler Roll Anker som den “engasjerte radikaleren” (2001, s. 338) og mener at de beste bøkene hennes er kjennetegnet av et opprørsk engasjement (2001, s. 364), men han kaller ikke henne for arbeiderforfatter eller tekstene hennes for arbeiderlitteratur i *Norsk litteraturhistorie*. I litteraturhistorieverket *Norsk litteratur i tusen år* plasserer Leif Longum Roll Anker i en linje etter Sigrid Undset. Han mener at engasjementet for arbeiderkvinnene “gir hennes forfatterskap en politisk dimensjon” (1996, s. 453), men heller ikke her blir hun omtalt som arbeiderforfatter (Longum, 1996). Det blir skapt et bilde av at Roll Anker er en politisk engasjert forfatter, men uten at hun blir knyttet til arbeiderlitteraturtradisjonen i særlig grad. Tordis og Jo Ørjasæters biografi om Roll

Anker, *En kvinne i tiden* (2000), benytter verken benevnelsen arbeiderforfatter eller begrepet arbeiderlitteratur, og det gjør heller ikke Eugenia Kielland i portrettboka *Nini Roll Anker i liv og arbeid* (1948). Hvorfor ikke?

Det er det selvsagt vanskelig å komme med noen klare og endelige svar på dette. Men man kan tenke seg at i eksempelet Nini Roll Anker blir hun “glemt” som arbeiderforfatter fordi det ikke er en presis eller riktig karakteristikk av *hele* forfatterskapet hennes. Kanskje har hun blitt glemt som arbeiderforfatter fordi både arbeiderlitteraturtradisjonen og litteraturhistorieskrivinga har vært maskulint dominerte disipliner? Kanskje har hennes manglende arbeiderklassebakgrunn så og si diskvalifisert henne fra å tilhøre selskapet av arbeiderforfattere? Kanskje har det vært en (bevisst) motvilje mot å utsette forfatteren for den mulige reduseringen en merkelapp som «arbeiderforfatter» kan føre med seg? Eller kanskje har det med måten begrepet arbeiderlitteratur ble ideologisk og teoretisk ladet i den norske litteraturdebatten på 1970-talet? Denne siste begrunnelsen kan være en forklaring på at det har vært vanskelig og delvis irrelevant å nevne forfattere som Nini Roll, Anker, Alf Prøysen, Torborg Nedreaas, Roy Jakobsen og Per Petterson som arbeiderforfattere i Norge. Bruken, og i denne sammenhengen manglende bruk, av begrepet arbeiderforfatter hvirvler opp faghistoriske, litteraturhistoriske og teoretisk interessante problemstillinger, og henger selvsagt sammen med bruks- og virkningshistorien som gjelder begrepet arbeiderlitteratur. Det er viktig for å forstå det som preger arbeiderlitteraturforskningen i dag.

*

I dette temanummeret av *Arbejderhistorie* om “Kvindeliv i Arbejderlitteraturen”, kan du glede deg til å lese fire interessante tekster som belyser arbeiderlitteraturens kvinner på ulike måter.

I artikkelen “Skriften som kamp- og arbejdsplads i Sandra Holms roman *Har jeg været her før* (1978)” (s. 10) skriver Olivia Nedergaard om skrift som arbeid og om hvordan svenske Sandra Holms brevroman *Har jeg været her før* fra 1978 utfordrer og utvider grensene for arbeiderlitteraturen så vel som kvinnelitteraturen. Hun peker på hvordan Holm med en kvinnekarakter som står utenfor de fleste etablerte fellesskap, eksplisitt tematiserer det kvinnelige fellesskapet mellom skrivende kvinner. Hvordan den enkelte faller utenfor eller blir inkludert i ulike fellesskap, og hvordan og med hvem solidaritet oppstår, er en sentral tematikk i arbeiderlitteraturen, så vel som i den feministiske litteraturen.

Tove Ditlevsen er verken en glemt kvinne eller en glemt kvinnelig forfatter.

Nicklas Freisleben Lund og Magnus Nilsson skriver nettopp at hennes posisjon i dansk litteraturhistorie er privilegert. I Artikkelen “Og jeg vil så gerne eje min egen tid ...”. Kvindelig arbejderlitteratur i Tove Ditlevsens *Ungdom og Barndom*” (s. 30) argumenterer de for at posisjonen hennes i det arbeiderlitterære feltet til nå vært svak. Et viktig poeng for Freisleben Lund og Nilsson er at først når man leser Ditlevsens tekster som arbeiderlitteratur synliggjøres klasse som sentral tematikk i litteraturen hennes, og ved å gjøre dette, utvides på samme tid forståelsen av den arbeiderlitterære tradisjonen.

Henrik Yde trekker frem Nexøs sentrale kvinneskikkelse, Ditte. Yde viser hvordan Nexø satte “et monument over arbejderkvinden, som han tidligere havde sat det over den mandlige arbejder med *Pelle Erobreren*” (s. 56). Videre etablerer han viktige linjer mellom Ditte og andre sentrale kvinneskikkelser i den vestlige litterære kanon. Mette Kjær Ovesen mener å ha funnet motstykket til Ditte: «Hvor Nexø giver Ditte karakter af offer, så er Betty i Glentofts historier helten. Vi har også brug for heltehistorierne, og derfor kan det anbefales at læse Glentofts bøger, som giver et udvidet portræt af arbejderkvinden.» (s. 68). Kjær Ovesen skriver i sin artikkel om Arbejdermuseets boksamling, og om arbeidet med og nødvendigheten av å løfte frem kvinnelige perspektiv. Med utgangspunkt i dette arbeidet tangeres nødvendigvis kanoniseringsproblematikk. Som Kjær Ovesen skriver er den «lille kamp» like essensiell som den store, og kanskje kan man si at den lille kamp er essensiell i den store kamp?

*

Hvilket arbeid har kvinner bedrevet i den nordiske arbeiderlitteraturen? Hva betyr det å være kvinne i arbeiderklassen? Hva vil det si å være en arbeidende kvinne? Hva er sammenhengen mellom kjønn og arbeid, mellom kropp og politikk? Spørsmålene er flere enn ett tidsskriftnummer kan besvare. Det er viktig at nå som vi er oppmerksomme på at arbeiderkvinnene, arbeiderlitteraturens kvinneskjebner og kvinnelige arbeiderforfattere har blitt oversett, at vi i tillegg til å studere litteraturen om kvinners arbeid, også reflekterer over *hvorfor* kvinnene har vært glemt. Kanskje skal man også spørre: hva eller hvem har vi ellers oversett?

Note

1. Det jeg skriver her noen sammenfall med ideer og argumentasjon jeg har utviklet i *Arbejderkroppen. Individ og kollektiv i Nini Roll Ankers og Kristofer Uppdals prosa* (Mathisen, 2019).

Litteratur

- Adolfsson, E. (1995). "Hemlös och frusen, rädd och hungrig. Om talerätten och den tidiga arbetarlitteraturen". *Arbetshistoria*, 1–2: s. 4–9.
- Andersen, A-C. Bjørhovde, G. Broch, I. Lervik, Å. H. Lorenz, A. Steinfeld, T. og Thorsen, S. B. (red.). (1982). *Arbeiderklassekvinner i litteraturen*. Universitetsforlaget.
- Andersen, Per Thomas. (2001). *Norsk litteraturhistorie*. Universitetsforlaget.
- Dahlerup, P. (1983) *Det moderne gennembruds kvinder*. Gyldendal.
- Gripsrud, J. (1983). *Prolesi: norsk arbeiderlitteratur fra 1890-1940*. Cappelen.
- Kielland, Eugenia. (1948). *Nini Roll Anker i liv og arbeid* Oslo: Aschehoug.
- Kristiansen, H. W. (1935). "Den som henger i en tråd". *Arbeideren*. 4.11.1935.
- Longum, L. (1996). "Nasjonal konsolidering og nye signaler, 1905–1945". I *Norsk litteratur i tusen år. Teksthistoriske linjer*, redigert av Bjarne Fidjestøl, Peter Kirkegaard, Sigurd Aa. Aarnes, Asbjørn Aarseth, Leif Longum og Idar Stegane, s. 400–539. Landslaget for norskundervisning (LNU)/Cappelen Akademiske Forlag.
- Mathisen, I. N. (2019). *Arbeiderkroppen. Individ og kollektiv i Nini Roll Ankers og Kristofer Uppdals prosa* [diss.]. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Nag, M. (1975). *Glemte arbeiderdiktere*. Cappelen.
- Nilsson, M. (2006). *Arbetslitteratur*. Studentlitteratur.
- Hansen, A. G. (1960). *Arbeideren i norsk diktning: fra Wergeland til i dag*. Arbeidernes opplysningsforbund Tiden.
- Ørjasæter, T. og Ørjasæter, J. 2000. *Nini Roll Anker. En kvinne i tiden*. Aschehoug.
- Witt-Brattström, E. 1988. *Moa Martinson. Skrift och drift i trettioalet*. Norstedts.
- Witt-Brattström, Ebba. 1993. *Ur könets mörker. Litteraturanalyser*. Norstedts.

Ingrid Nestås Mathiesen
Lektor på Høgskulen på Vestlandet
Ingrid.Nestas.Mathisen@hvl.no